

> Over wapenherauten en hun productie

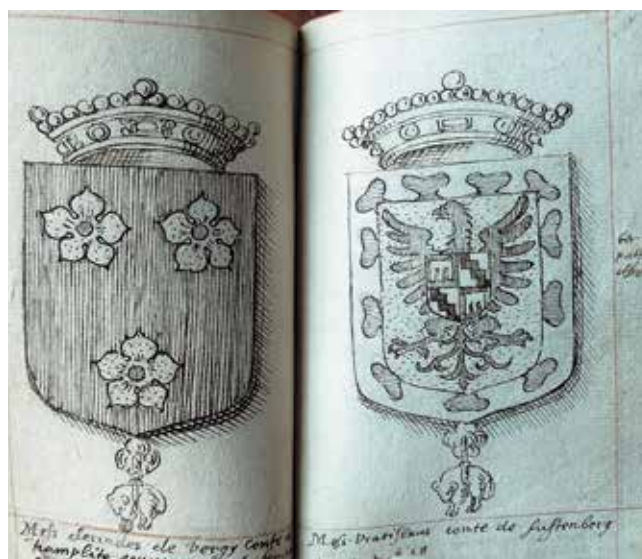
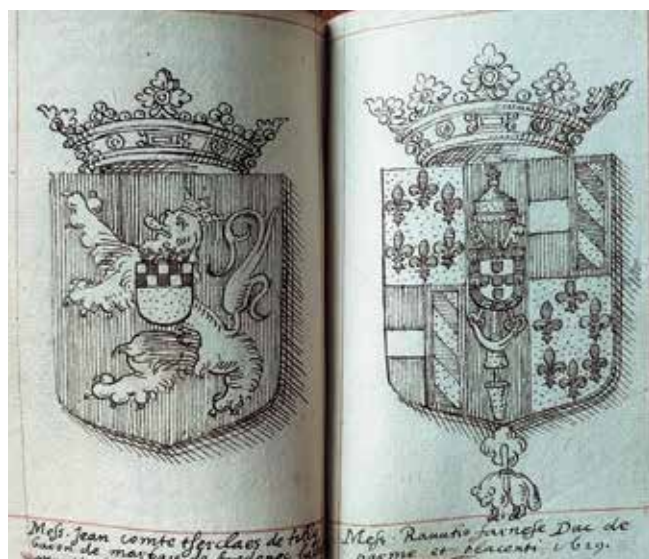
Nog een wapenboekje uit ca. 1630 van Philip Britseels (Britselius)

Pieter Donche

IN DE BIBLIOTHEEK VAN de Universiteit Gent, *Bijzondere Collecties* vonden we een handschrift (nr. 561) omschreven als een 'Wapenboek van edellieden in de Zuidelijke Nederlanden, 17de eeuw'. Het kleine boekje (de bladen meten 8 B x 12 H cm) is gebonden in een 18de-eeuwse nervenband met rood etiket LIVRE D'ARME en bevat 87 in zwarte inkt beschreven folio's, genummerd 1 tot 85 (tussen f° 51-52 en 59-60 werd telkens een blad vergeten te nummeren).

Op de folio's 1r, 2v-3v, 5v-6v vindt men korte aantekeningen over keizer Karel V, Philips II en over enkele hoge edelen. Op f° 1v en 2r staat een pentekening van een soldaat, één met boog en pijl in aanslag en één die zijn zwaard trekt. [1] Enkele bladzijden lijken af te wijken in tekenstijl t.o.v. de rest van het boekje want de lijnen zijn voller getekend: op f° 4v zien we een volledig ingekleurde tekening van een jonge vrouw met blonde haren, gekleed in zwart en wit, staand tussen twee kolommen en onder een baldakijn en die in de opgeheven rechterhand een bloem met drie rode en twee witte blaadjes houdt. [2] Andere van deze stijl zijn tekeningen van wapenschilden met helm, wrong, dekkleden, helmteken en familienaam op een lint: op f° 5 (d.i. tegenover de tekening van de jonge vrouw) (naam: *Wiu...* ?) is het helmteken een uitkomende naakte man die in de opgeheven rechterhand dezelfde vijfbladige bloem ophoudt als de jonge vrouw op de ertegenover liggende bladzijde; op 7r: de naam en het wapen CORTEWILLE [3] en idem op f° 8r: F/SEWARY?; op f° 9r: Schets en op f° 14r: PERCK.

[4] De meerderheid van de illustraties in het boekje zijn gedetailleerde pentekeningen van wapenschilden met een kroon erboven, al dan niet voorzien van een ordeteken onderaan zoals bv. dat van het *Gulden Vlies*.

Hierboven (v.l.n.r.) bij DE FARNÈSE, DE VERGY en FURSTENBERG. Enkel bij tSERCLAES (uiterst links) is dat niet het geval.

Het grootste deel van het boekje bevat zeer gedetailleerde bladzijdevullende pentekeningen van wapenschilden met een kroon erboven. [4] De lijnen zijn fijn getekend. Overal worden heraldische arceringen gebruikt om kleuren aan te geven; zelfs wanneer (in 21 gevallen) achteraf nog een echte, meestal lichte (en soms ook niet volledige) inkleuring werd aangebracht. Ook werd schaduw nagebootst door dubbele schuine arceringen. Onder de tekening staat meestal een korte tekst in zwarte inkt die de wapendrager identificeert, vaak met een jaartal (van optekening?) en/of een overlijdensdatum van de betrokken wapendrager. Het geschrift is ietwat hoekig maar toch redelijk leesbaar. Bekijken we de jaartallen, dan zien we dat deze variëren van 1614 (f° 25) tot maximaal 1631 (f° 59bis). Het gaat dus om een werkje uit het eerste derde van de 17de eeuw.

Analyse

De tekenstijl is geheel dezelfde als die van een ander wapenboek dat we in een eerdere bijdrage in dit tijdschrift bespraken.¹ Dat andere wapenboekje, met op de rug: *ARMORIAL – BRITSELI COLECTANEA M.S.*, bewaard te Brussel, Algemeen Rijksarchief in het Heraldisch Fonds, nr. 208 is ook vrij klein van formaat maar

beeldt daarin wel bijna 2.000 wapens af. Toen identificeerden we de samensteller als Philip BRITSELS, heraldisch schilder, geboren te Hever bij Leuven, poorter geworden van Brussel in 1607 en er overleden in 1636.

Het wapenboekje UGent, hs 561 met uiterste jaartallen 1614 en 1631 is geheel gelijklopend met ARA, HF 208 waar het hoogst aangetroffen jaartal 1633 is. Die eindjaren sluiten ook aan bij zijn overlijden in 1636.

We konden vaststellen dat sommige wapens in beide wapenboeken terug te vinden zijn; dit is ideaal om de tekenstijl te vergelijken. We hernemen hiernaast een illustratie die we al gebruikten in onze bijdrage over het wapenboek met de 2.000 wapens in *Heraldicum Disputati-ones* 2019. [5]

De gekroonde wapens, bovenaan midden en links ervan op de linkerbladzijde en het tweede wapen op de bovenste rij op de rechterbladzijde vinden we zo goed als identiek getekend terug in het wapenboekje UGent, hs 561, resp. op f° 12v, 11v en 34v. [6]

De vorm van de kronen, van de heraldische leeuwen of adelaars is geheel dezelfde. Ook het schrift van de teksten onder de wapens is hetzelfde en zo ook de formulering.

[5] Boven: dubbelpagina uit het eerder besproken wapenboek in *Heraldicum Disputationes* 2019.

[6] Onder: drie wapens uit het wapenboekje UGent, zo goed als identiek getekend als in het bovenstaande: aartshertog Maximiliaan III, aartshertog Leopold V en waarschijnlijk Hendrik I van Savoye-Nemours.

De onderschriften in ARA, HF 208 (meestal in het Latijn) zijn:

> *Maximilianus D.G. archidux Austriae dux Burg. Mag: Prussiae admira: 1613*

> *Leopoldus D.g. archiducx Austriae dux Burg; S: Caes: M^{ti}s et reliq: archidux gubernator plenarius com: Tirol. 1622*

> *M^e le ducq de Nemours de loid: (?) - de Savoia.* Deze in UGent, hs 561 (meestal in het Frans) zijn:

> *Haut et puissant prince Maximilian archidux d'Austrice duc de Bourgoingne mag: Prussiae admira obyt 2 november 1618 à Vienne*

> *Leopoldus dei gratia archiducx Austriae dux burgundiae S. Caes: M^{ti}s et reliq: archiduc gubernator plenarius com: Tirol*

> *M^e ... duc de Nemours.*

Het eerste wapen is dit van Maximiliaan III, aartshertog (°Weiner Neustadt, 12.10.1558 – †Wenen, 2.11.1618), regent van Binnen-Oostenrijk en gouverneur van Tirol. Zijn wapen bestaat blijkbaar in vele varianten², de variant uit een Zwitsers wapenboek uit 1627³ lijkt er het best op, maar wie aandachtig toekijkt ziet toch kleine heraldische verschillen. [7]

Het tweede wapen is dit van Leopold V, aartshertog (°Graz, 9.10.1586 – †Schwaz (Tirol) 13.9.1632), die na het overlijden van zijn kozijn Maximiliaan III Oostenrijk en Tirol erfde en die hij eerst als gouverneur bestuurde maar vanaf 1623 als soeverein. Ook dit wapen wijkt – vooral in het vierde kwartier en in de punt – af van de voorstelling in hetzelfde wapenboek uit 1627 (f° 89v). [8]

[7] Hiernaast: het wapen van aartshertog Maximiliaan III in het wapenboek van Hans Ulrich Fisch (1627) f° 80r.

[8] Boven: het wapen van aartshertog Leopold V uit hetzelfde wapenboek, f° 89v.

[9] Bladzijde 61 (hiernaast): het wapen van Hendrik I van Savoye-Nemours in het *Armorial des douze pairs de France* (ca. 1635) van Claude Antoine de Valles, f° 100. Wie de wapens vergelijkt met deze op de vorige bladzijde kan toch kleine heraldische verschillen ontdekken.

Het derde is allicht dit van Hendrik I van Savoye-Nemours (°Parijs, 2.11.1572 – †Parijs, 10.7.1632) die in 1595 de hertogdommen van Genève en Nemours erfde en door huwelijk in 1618 ook hertog van Aumale werd. Het wapen

van Savoye-Nemours is een breuk op het wapen van de hertogen van Savoye, waarbij het hartschild een uitgeschulpte zoom kreeg⁴. Hier is de breuk blijkbaar niet aangebracht.

Hiermee hebben we twee wapenboekjes van dezelfde heraldisch tekenaar geïdentificeerd. In de Universiteit Gent wordt ook nog een in 1572 te Leuven gedrukt religieus boekje bewaard met een ex libris uit 1604 *PHILLIPVS BRITSEEL* en waarvan de platen of initiaalletters door hem mooi ingekleurd werden. Dit werd aangekocht door de Gentse bibliotheek in een veiling van 1903 van de boekenverzameling van het kasteel van Boussu. In de catalogus⁵ vinden we niet zijn twee hiervoor genoemde wapenboeken. Zij kwamen dus op een ander tijdstip en uit een andere origine in resp. de bibliotheek UGent en het Heraldisch Fonds terecht.

Tot slot herhalen we nog even zijn biografische gegevens (met enkele nieuw gevonden gegevens):

Philip BRITSEELS, geboren te *Hever* (Heverlee)

bij Leuven, zoals vermeld bij zijn inschrijving in 1607 als poorter van Brussel. In januari 1613 verloofde hij zich met Catharina Peeters uit Brussel St.-Goedele.

Te Brussel O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle werden van hen volgende kinderen gedoopt (in die twee doopakten heeft de moeder als familienaam *Peeter Lemmens*):

> 7 nov. 1615: *Joannes* (peter: Jan BRITSEELS, meter: Mevrouw Margriete VAN GISBETSI - de peter is allicht Jan Britseels, Leuvens stadschilder). Volgens een oude genealogie (KBR, hs. II 6534, p. 201) was Joannes later pastoor (plaats niet vermeld);

> 8 dec. 1619: *Petrus* (peter: Joannes BIERENS, meter: Isabella SCHETS VAN GROBBENDONC). Volgens dezelfde oude genealogie was hij later kanunnik van St.-Jacob te Longesse (?).

> 5 apr. 1622: *Antonius* (peter: Antonius SALLARTS, meter: Joanna DINGENS). Allicht is het deze Petrus Britselius, geboren te Brussel die zich inschreef aan de universiteit van Leuven op 8 juli 1641. In de oude genealogie genoemd: *Antonius Britselius. pictor armoris* [wapenschilder] en(de) *ock perseverant van wapenen* 1678 [aspirant wapenheraut], *celebs* [vrijgezel], *obyt* [overleden] 1691. Van zijn hand is bv. een tekening van de wapens van het hertogdom Brabant, gegraveerd door Jan van Troyen uit 1667, gemaakt ter gelegenheid van de inauguratie van de Spaanse koning Karel II als hertog van Brabant in 1666.⁶ Hij schilderde ook de apocriefe wapens van Jean de Launay en zijn echtgenote en werd daarom als getuige opgeroepen in het proces tegen hem.⁷ Ook het ex libris van Jean de Launay is allicht gebaseerd op de tekening van Britselius.⁸

Een oude genealogie (KBR, hs. II 6534 p. 201) vermeldt nog dat hij een broer had *pater Joannes Britselius, p(res)b(ite)r Relig. Soc. Jesu* [priester en pater-jezuïet]⁹ en dat er tussen Philips eerste twee kinderen nog een dochter Agnes was die ongehuwd overleed.

In de begraafregisters van de Brusselse

O.L.V.-ter-Kapellekerk vinden we geen Britseels maar in de nabije St.-Michiels en St.-Goe-

dele parochie vinden we Philippe *Brisseels*, be-graven op 14 september 1636.

Eindnoten

¹ P. DONCHE, 'Een vroeg 17de-eeuws wapenboekje met bijna 2000 wapens', in: *Heraldicum Disputationes*, 2019/3, pp. 86-100).

² Zie: commons.wikimedia.org/wiki/Category:Coats_of_arms_of_Maximilian_III,_Archduke_of_Austria.

³ Aarau, Staatsarchiv -V/4-1985/0001 f° 80r [Wapenboek van Hans Ulrich Fisch, Aarau, 1627].

⁴ Zie: <gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84701826/f201.item>.

⁵ Univ. Gent, verz. veilingcatalogi (BIB.G.015841): *Catalogue des livres et manuscrits formant la bibliothèque de Château de Boussu - Georges Alexandre François comte de Nédonchel*, Gent, C. Vyt, 3 tot 6 maart 1903, p. 197 lot 67.

⁶ Onderaan: *Antonius Britselius Delineavit M.DC. LXVII Joannes Troyen Sculpsit*.

⁷ L. GALESLOOT, *Pierre-Albert et Jean de Launay, hérauts d'armes du duché de Brabant. Histoire de leur procès (1643-1687)*, Brussel, 1866, pp. 58-59 en kleurplaat vooraan.

⁸ P. DE VILLERMONT, 'L'ex-libris de Jean de Launay', in: *Archives de la Société Française des collectionneurs d'ex-libris*, Parijs, vol. 5, nr. 7, juli 1898, pp. 101-103 en plaat 14.

⁹ Geboren te Leuven in 1582, novice te Doornik op 16 maart 1602. Hij was enkele jaren leraar te Antwerpen in de retorica maar verbleef de rest van zijn leven te Rome waar hij secretaris was van de generaal-overste der jezuïeten. Hij overleed op 12 maart 1634 (AUG. & AL. DE BACKER, S.J., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. I. Bibliographie*, dl. 2, Brussel, 1891, kol. 189-190).

[10] Nog enkele voorbeelden uit het wapenboekje UGent: de wapens van DE CROY, DE MERODE en DE LALAING.

